

Краёвае становішчэ¹

Антон Луцкевіч

Соткі гадоў жывем мы тутака разам – на аднэй Зямлі – беларусы і літвіны, палякі і жыды. Нейкі гістарычны прымус, дужэйшы, чым жаданьня мільёнаў людзей, звязаў нас усіх і разам далучыў да дзяржавы Расейскай.

Нельга думаць, каб нам калі-небудзь давялося разыйсьціся ў розныя бакі і разсяліцца. Нельга думаць, бо Край гэты стаў родным роўна для ўсіх: і для адвечных жыхароў яго – беларусоў і літвіноў, і для „прымакоў” – колішніх палякаў і жыдоў. З гэтай Зямлёй звязана наша мінуўшчына і будучына. На ёй спазналі мы многа гора і бед – і лепшай долі тутака дажджэмся.

Але гэту долю павінны мы здабыць усе разам: мэты ў нас тые самыя, і тые ж перашкоды спатыкалі мы ўсе на дарозі сваёй.

Чаму гібее народ беларускі? Бо цёмны, а дарога да развіцця сваёй культуры для яго зачынена, ды нават у школі заместа прасьветы суляць яму „абрусеньне”. Бо бедны, а ўсялякая грамадская праца дзеля стварэньня эаномічнай сілы натыкаецца на паліцэйскі окліч: „Стой! Ані кроку ўпярод!” Бо раздзелен балотамі, лесамі ды абшарамі чужых зямель; бо брата проці брата іншай веры цкуюць яго ворагі; бо ня ведае нават, хто ён... Ці ж у такіх варунках жыцьцё народу можэ цячы вольна і шырока?!

Тые ж ненормальныя варункі спыняюць развіцьцё літвіноў, прымушаючы іх кожную драбніцу здабываць страшэнне вялікай цаной. Тые ж варункі спарадзілі ў тутэйшых палякаў нейкі хворы нацыяналізм, каторы не дае ім бачыць навакол сябе братоў іншых нацый, што цяжка змагаюцца „За нашу і вашу волю”. І гэтыя самыя варункі, гэтае ж безпраўнае палажэньне адрывае ад жыдоўскага народу яго інтэлігенцію, прымушае яе перарабляцца ў расейцаў і аддаваць усе сілы свае на працу дзеля развіцця расейскай культуры, забываючы аб мільённай грамадзе цёмнага, галоднага, загнанага жыдоўскага „дэмоса”, духоўнае багацьце каторага змешчаецца ў хедэры і сынагозе.

¹ Друкуецца паводле: Ант. Навіна [Антон Луцкевіч] (1914). Краёвае становішчэ. Цэнтральная бібліятэка Літоўскай АН.

Дзесяткі гадоў жыве наша старонка ненормальным жыццём. Гэта рэзультат так званай „окраіннай” палітыкі ураду, каторы сваей мэтай на „окраінах” паставіў дэнаціоналізацыю „інародцоў” – у тым ліку й беларусоў. Ня кажучы аб агранічэннях правоў кожнай націі паасобку, адмецім, што і эканомічнае жыццё нашага краю, ад каторага залежыць доля ўсіх націй, спатыкае тутака страшэнныя перашкоды. Агранічэння права куплі-прадажы зямлі задзержываюць пераход дворных абшараў да сялян. Колонізацыя Літвы і Беларусі вялікарускімі сялянамі (стараверамі) прымушае лепшыя мейсцовыя сілы шукаць спосабу да працы ажно за акіянам – у Амерыцы; тут, дома, літвін ці беларус, калі ён каталік, дакупіцца ня можа – ды нават праваслаўным беларусам банк прадае зямлю тады, калі астаецца лішэк пасьяля прывозных расейскіх колоністаў. Праз дзесяткі гадоў ніхто не рупіўся аб селянскай гаспадарцы, не даваў нашым хлебаробам падмогі ні навукай, ні грашмі (таннага крэдыту і цяпер німа ў вёсцы), а ўсялякія сялянскія хаўрусы – банчкі, крамы хаўрусныя і т.п. – зацьверджаюць у нас вельмі неахвотна. У трох губернях – Віленскай, Гродзенскай і Ковенскай, дзе народ найбольш культурны, дагэтуль не заводзяць земства, і ўсім жыццём вёскі найчасьцей кіруюць тутака людзі, прысланыя с чужой стараны, незнаёмыя с тутэйшым жыццём, с тутэйшымі патрэбамі. У таргоўлі гэтаксама бачым усялякія агранічэнні некаторых націй (права свабодна жыць усюды), а фабрычныя промыслы часта-густа не магли развівацца затым, што ўстаноўлены былі для нашага краю надта невыгодныя для нас прывозныя тарыфы. Урэшці тут, на нашай зямлі, урад ні за што не дазваляе аткрыць універсытэту, без каторага мы ніколі не будзем мець даволі культурных работнікоў, патрэбных для развіцця краёвага жыцця.

Усё гэта вельмі цяжка адбіваецца на жыцці кожнай асобнай націі, кожнай клясы, кожнага стану. Гэткая „аўтаномія in minus” задзержывае ўсестароньняе развіццё краю і яго жыхароў. І кожны павінен ведаць, што першая справа, дзеля каторай с чыстым сумленьнем могуць і павінны працаваць поруч беларусы і літвіны, палякі, жыды і іншыя, гэта – адварнуць тую „аўтаномію наадварот”.

Гэтак бачым, што ўсе тутэйшыя націі звязаны ня толькі тым, што на аднэй зямлі жывуць: нас злучае ў вадну вялікую сямью, у вадно брацтва наша доля-нядоля, нашы беды і жаданья, наша супольная палітычная думка. С тэй думкі творыцца краёвая праграма, павэдлут каторай усе мы павінны змагацца за шчасьце краю.

Ня ўсе прыстаюць на гэта. У кожнай націі ёсць людзі, каторым і цяпер жывецца добра, каторыя патрапілі накінуць уласць сваю на шыю тых слабейшых, чым яны, і жывуць іх працай крывавай... У іх свая асобная мэта. Таксама ёсць людзі, каторыя ня хочуць працаваць дзеля нашай старонкі затым, што для іх яна чужая: адны працуюць дзеля Польшчы, другіе шукаюць бацькоўшчыны ў Палестыне, трэйціх сэрца цягне ў Маскву. Тут – у нас – яны быццам госьці дачэсныя. Яны хаваюць свае сілы, сваю здольнасць дзеля іншай зямелькі, каторую лічаць сваёй бацькоўшчынай. Гэта не грамадзяне нашага краю, а колоністы. Яны заўсёды астануцца для нас чужымі. Для іх краёвая ідэя ня мае ніякай цаны.

Найгоршы вораг краёвай ідэі – гэта нацыяналізм. Нацыяналізм – гэта хворае пачуццё сваёй нацыянальнай асобнасці. Нацыяналісты – усё роўна якой націі – апрача сваіх, сваёй націі, сьвету ня бачуць. Для іх німа нічога важнага, цэннага, калі гэта стварыў чужы народ. У іх вачах вялікія сусьветныя ідэалы адыходзяць на другі плян. Жадаючы волі для свайго народу, нацыяналісты ня бачуць, што іншыя націі гібеюць у няволі, ды самі гатовы ціснуць і зьневажаць слабейшую нацыю, калі маюць над ёю ўласць. Зьдзек і ўціск, кажуць яны, благі тады, калі яго пераносіць іх народ; калі ж іншы – гэта іх не цікавіць. Нацыяналісты гавораць павэдлуг асноў этыкі людзедаў: „Калі вораг забіў і з’еў маю жонку, – гэта дрэнна; калі ж я гэтаксама зраблю з жонкай ворага, то будзе добра”. Ня дзіва, што і ў нашым краю людзі, каторых захапіў нацыяналістычны шал, ня могуць жыць у згодзі, ня могуць згаварыцца аб супольнай працы дзеля супольнай карысьці ўсяе зямлі нашай: тутака больш чым дзенебудзь усеякіх нацыянальных спарак, і ў ненормальных палітычных варунках яны вырастаюць у вялікі пажар нацыянальнага змаганьня ўсіх з усімі. Нацыяналісты асьвячаюць гэтае змаганьне, ставяць яго сваёй мэтай. Сьляпыя: яны ня хочуць ці ня могуць зразумець, што карабель, плывучы ў буру па бязмерным акіяні, напэўне пайшоў бы на дно, калі б кожны матрос думаў аб сабе, забыўшыся аб караблі!

Нацыяналізм дужэ пашырэн у нас. Ён пануе ў польскім грамадзянстве, захапіў багата літвіноў і жыдоў, агарнуў безмала ўсіх тутэйшых расейцаў, асабліва ж пераробленых з беларусоў. Не сягонья, дык заўтра можна спадзевацца, што гэта хвароба не абміне і беларусоў, нясучы з сабой ненавісьць да іншых нацый, каторай дагэтуль у нас не было і німа, кіруючы сілы нашага народу не на творчэскую дарогу, а на дарогу змаганьня з нашымі братамі, зьвязанымі з намі

гісторыей краю і супольнай нядоляй. Ад яе павінны мы бараніць наш народ, пакуль ня позна, пакуль яна ня ўелася ў душу яго. І ў гэтым змаганні з націаналізмам нам пададуць руку ўсе шчырыя дэмакраты іншых нацый, каторым і мы павінны чым мага памагаць у іх рабоці. Мы павінны цвёрда памятаць, што ў дэмакратоў усіх нацый ёсьць адна супольная дарога, адны ідэалы – агульналюдзкія ідэалы волі, роўнасьці і брацтва, каторыя абыймаюць і ўсе нашыя, беларускія патрэбы, нясуць і нам вызваленьне. Шчыры дэмакратызм, ваюючы за спаўненьне гэтых ідэалоў, роўна бароніць ад здзеку і ўціску беларуса і літвіна, паляка і жыда.

Дэмакратызм – гэта жаданьне вызваліць з палітычнага і эканамічнага ўціску тую вялікую, многамільённую грамаду народу, што працай сваёй корміць уселькі сьвет, а за гэта сама падчас галодна, што сваімі рукамі будзе фундамент для высокай культуры, а сама жыве ў цемнаце, што бароніць дзержавы ад ворагоў, а сама гібее ў безпраўі. Мы, беларусы, гэта йшчэ бадай чыста мужыцкі народ, і німа ў нас дагэтуль станоў і кляс, каторым бы жылося вольна. Мы, беларусы, гэта прыродныя дэмакраты. І затым то ў той момэнт, калі ідэалы дэмакратызму заваюць сабе пачэснае мейсца ў жыцьці, настане мінута вызваленьня і беларускага народу. З дэмакратамі ўсіх нацый мы можэм і павінны ісьці поруч, нага ў нагу: толькі між імі знойдзем мы таварышоў у змаганні за нашу волю, за нашэ шчасце. На грунці ўднаньня дэмакратычных элементоў усіх тутэйшых нацый здолеем мы стварыць вялікую сілу, здолеем вясці выразную політычную лінію, карысную для ўсяго краю, усіх жыхароў яго.

Гэтак вырысываецца палітычнае становішчэ беларусоў у нашых краёвых справах: становішчэ дэмакратычна-краёвае. Яно – і толькі яно адно – дае нам можнасьць абмінуць ці хаця бы зьменшыць, колькі можна, тыя націанальныя сваркі, каторыя што болей развіваюцца ў нашай старонцы, марнуючы безкарысна падчас найлепшыя сілы народу. Яно пазваляе нам усю творчэскую сілу збудзіўшагося ад векавога сну народу накіраваць да спакойнай культурна-націанальнай работы, да працы дзеля ўзмацаваньня нашага грамадзянства, да вызваленьня народу з эканамічных путаў, да ўсестароньяга адраджэньня яго.